

УДК 94(430)

**ВІТТЕНБЕРЗЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ: РЕФОРМАЦІЯ –
КОНФЕСІОНАЛІЗАЦІЯ – ОРТОДОКСІЯ**

*Каріков С.А., доктор історичних наук, доцент Національний
університет цивільного захисту України*

У подіях Реформації і конфесіоналізації в німецькому суспільстві раннього Нового часу особливе місце належить діяльності Віттенберзького університету. Починаючи з виступу Мартіна Лютера з «95 тезами», згаданий навчальний заклад посів ключове місце у поширенні реформаційних ідей у Саксонії та за її межами, фактично перетворившись з однієї з вищих шкіл Німеччини на важливий організаційний центр євангелізму. У конфесійну епоху, зміст якої був тісно пов'язаний з впровадженням реформаційних перетворень у повсякденне життя німецького суспільства, Віттенберзький університет тривалий час продовжував зберігати значення форпосту лютеранства.

Від самого створення Віттенберзький університет зазнав помітного впливу «північного гуманізму». На запрошення саксонського курфюрста Фрідріха до Віттенберга прибули, зокрема, лейпцизький професор медицини Мартін Полліх, видатний ритор Герман фон дем Буше, теолог Йоганн фон Штаупіц, який пізніше став духовним наставником молодого Лютера. Таким чином, Віттенберзький університет від самого початку існування завдяки діяльності гуманістично налаштованих викладачів виявився менш пов'язаним із середньовічними традиціями, ніж давні центри вищої освіти в Німеччині.

Від початку Реформації значення Віттенберзького університету дедалі зростало. До Віттенберга приїздили прибічники Реформації з різних німецьких міст, а пропагандисти нового учення вирушали звідти до ін-ших регіонів. Піднесення Віттенберзького університету спричинило зростання його авторитету серед мешканців міста. За даними Георга Спалатіна, лекції Лютера та Меланхтона відвідували 400–600 слухачів. На початку 20-х рр.

XVI ст. Віттенберзький університет зазнав кризи, що визначалася суперечностями між реформаційними гаслами звернення до змісту Святого Письма і формальним підходом до Біблії з боку теологічної освіти середньовічної доби, що не задовольняло значну частину молоді. Відповідно, приплив до університету нових слухачів помітно зменшився. Однак зусилля реформаторів, спрямовані на зупинення відтоку молоді, допомогли стабілізувати ситуацію і подолати кризу. З цією метою було внесено зміни до змісту та організації навчання в університеті.

Н. Хаммерштайн, визначаючи Віттенберзький університет як «зразок університету Реформації», першочергову увагу приділяє діяльності Філіпа Меланхтона, наслідком якої стали докорінні зміни в організації занять у вищій школі [2, с. 18-19]. У зимовому семестрі 1523–1524 рр. Меланхтона було обрано ректором університету. Важливу роль у проведенні реформ у Віттенберзькому університеті відіграло звернення Лютера і Меланхтона до територіальної влади, у якому йшлося про необхідність матеріальної підтримки викладачів вищої школи. Новий саксонський курфюрст Йоганн Стейкий підтримав розширення меж академічних свобод університету, одночасно гарантувавши належне матеріальне забезпечення його викладачам за рахунок майна місцевих штифтів (духовних закладів, створених за ініціативи світських правителів), переданого під управління територіальної влади курфюршества. Зокрема, сам Меланхтон здобув не тільки дворазове збільшення заробітної платні (зі 100 до 200 гульденів) а й право читати ті лекції, які він сам обере, не переобтяжуючи себе теологією. Також було збільшено жалування Йоганна Бугенхагена та інших кращих викладачів університету.

Зусилля Меланхтона на посаді ректора були спрямовані на реформування навчальних планів усіх чотирьох факультетів Віттенберзького університету. Реформування розпочалося у 1526 р. запровадженням у дію нових навчальних статутів. До 1545 р. вони були розроблені для всіх факультетів і для університету в цілому. Варто зазначити, що на зміст

документів, які визначали напрями організації життя і навчальної діяльності Віттенберзького університету, помітно вплинули ідеї лютеранської конфесіоналізації. Зокрема, новий статут теологічного факультету (1533 р.) передбачав побудову навчального процесу на ідейних засадах Аугсбурзького віросповідання. Теологічна доктрина зобов'язувала всіх педагогів дотримуватися «у викладанні чистого, не викривленого євангелічного учення». Відповідно, Віттенберзький університет першим серед німецьких університетів виявив себе не тільки як регіональний освітній заклад, але й як центр культурного впливу на інші німецькі території. Зростанню популярності навчання у Віттенберзькому університеті серед молоді німецьких територій та іноземних країн сприяли трансформації навчального процесу, що відповідали запитам суспільства раннього Нового часу. За часів лютеранської конфесіоналізації перед інтелектуалами постало завдання прямої участі в поширенні протестантської проповіді, що, по суті, позначило необхідність трансформації їх ідентичності. Віттенберзький університет з 1535 р. став центром здійснення ординації євангелічних священнослужителів, що також прилучало до нього нових слухачів. Здобуття вищої освіти на теологічному факультеті за часів лютеранської конфесіоналізації постало необхідною умовою ординації священнослужителів. Перед ординацією кандидати на священнослужіння мали скласти екзамен. Філіп Меланхтон, який особисто проводив його у 1549–1555 рр., приділяв головну увагу питанням віровчення: знанню відмінностей між лютеранським та католицьким ученнями, розумінню біблійних засад євангелічної доктрини. Екзамен проводився латиною і тривав не менш години.

У другій половині XVI ст. більшість викладачів теологічного факультету Віттенберзького університету складали представники «другого покоління» реформаторів [1, с. 150-151]. Після смерті Бугенхагена та Меланхтона з плеяди сподвижників Лютера продовжував працювати лише Георг Майор, який обіймав посаду декана теологічного факультету з 1558 р. до

своєї смерті у 1574 р. Крім нього, до найбільш відомих викладачів теології у Віттенберзькому університеті у другій половині XVI ст. належали Йоганн Форстер (колишній суперінтендент у Марбурзі) і Пауль Ебер.

Подальший розвиток теологічного факультету Віттенберзького університету у 50-х–60-х рр. XVI ст. відбувався у складний період розвитку євангелічного віровчення, головний зміст якого складала гостра ідейна боротьба між гнесіолутеранами та філіпістами.

У 1574 р. на теологічному факультеті Віттенберзького університету відбулися масштабні зміни, пов'язані з курсом територіальної влади курфюршества Саксонського на викорінення ідей філіпізму. Внаслідок цього значна частина філіпістів – викладачів університету була заарештована, вигнана за межі Саксонії або позбавлена посад. Після цього було здійснено конфесійну реорганізацію Віттенберзького університету на засадах лютеранської ортодоксії, ідеї якої було втілено у «Формулі згоди» (1577 р.). Провідну роль у цьому реформуванні відіграв канцлер Якоб Андрее, який прибув до Саксонії з Вюртемберга. На нашу думку, це засвідчує, що лютеранська конфесіоналізація, розгорнувшись у Саксонії, поступово забезпечила умови для створення євангелічного соціокультурного ландшафту, складниками якого постали й інші території Німеччини, в яких утвердилося лютеранське віровчення.

Саксонський церковний статут (1580 р.) відбив нову конфесійно-політичну ситуацію в курфюршестві Саксонському. Його складником став шкільний та університетський статут, ухвалення якого позначило перетворення в системі навчання у вищій школі відповідно до вимог лютеранської конфесіоналізації. Окремий розділ Саксонського церковного статуту присвячено характеристиці діяльності теологічного факультету Віттенберзького й Лейпцизького університетів. На кожному з них мало працювати четверо ординарних професорів теології, а також професор єврейської мови. Статут недвозначно наголошує, що згадані викладачі не повинні «поширювати шкідливі заблудження в церквах та школах»,

«приділяти власним філософським спекуляціям і роздумам більше часу, ніж спрямовують на просте Слово Боже». На нашу думку, у зазначених рядках статуту вчувається нагадування про запеклі дискусії в лютеран-ському таборі, повторенню яких територіальна влада курфюршества Са-ксонського прагнула запобігти, зокрема – контролюючи зміст навчального процесу в університеті. На лекціях професори мали скеровувати слухачів до читання книг пророків та апостолів, піклуючись про осягнення студентами усіх положень християнської віри. Серед праць реформаторів, що мали допомогти в цьому, статут виокремлює твір Меланхтона «Загальні принципи теології», що став першим систематичним викладом догматики євангелізму. Так само «істина справжнього Слова Божого» мала поширюватися серед слухачів і за посередництва студентських диспутів, під час проведення яких професори повинні були уникати поширення «помилкових, хибних учень», щоб у студентів не виникали сумніви в істинності християнської віри. Такі наголошування, на нашу думку, є характерною ознакою переходу євангелічного віровчення до періоду ортодоксії [1, с. 208].

Отже, за часів лютеранської конфесіоналізації у Віттенберзькому університеті, як і у вищих навчальних закладах, що виникли в часи Реформації (університетах Марбурга, Кенігсберга, Єни), дедалі більшу роль стали відігравати церковні діячі, що підтримали ідеї Мартіна Лютера і взяли активну участь у розробці принципів євангелічного віровчення та їх запровадженні в життя німецького суспільства. Це сприяло конструюванню конфесійної ідентичності, пов'язаному насамперед із реформами церковної та освітньої системи, у проведенні яких брала активну участь інтелектуальна еліта. Зазначений процес мав універсальний характер для суспільства раннього Нового часу, але саме в євангелічних регіонах Німеччини він виявив себе вперше. За часів лютеранської конфесіоналізації теологічний факультет Віттенберзького університету тривалий час був організаційним центром конфесійного будівництва в територіях, де утвердилися ідеї Реформації. Разом з тим він став і центром гострої ідейної боротьби між

різними угрупованнями лютеранських теологів. Подолання зазначеної «кризи зростання» лютеранства дещо змінило розташування сил в євангелічному таборі: наприкінці XVI ст. Віттенберзький університет може розглядатися не як головний центр конфесіоналізації, а як один з ключових центрів розвитку євангелізму в німецькому суспільстві. Перспективою подальшого дослідження постає вивчення впливу Віттенберзького університету (і загалом – вищих навчальних закладів) на повсякденне життя і культуру німецького суспільства конфесійної епохи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Каріков С.А. Лютеранська конфесіоналізація в Саксонії в 1525–1580 рр.: монографія. Харків: НУЦЗУ; ФОП Панов А.М., 2018.
2. Hammerstein N. Bildung und Wissenschaft vom 15. bis zum 17. Jahrhundert. München: Oldenbourg, 2003.